

Jazyková situace a současné postavení kreolštiny na Kapverdských ostrovech*

Jaromír Kadlec (Olomouc)

THE LINGUISTIC SITUATION AND CURRENT STATUS OF CREOLE IN THE CAPE VERDE ISLANDS

The article describes and analyses the linguistic situation and current status of Creole in the Cape Verde Islands. The focus is partly on the demography and the history, but mainly on the linguistic politics of this territory and the position of Creole in Cape Verdean society. Creole is the mother tongue of practically the entire Cape Verdean population and the language is used in all informal oral and written communication. The majority of the local population wish Creole to be used in schools and in formal written communication, desiring that the country will move definitively from diglossia to bilingualism.

KEY WORDS

Sociolinguistics, Language politics, Cape Verde islands, Cape Verdean Creole, Portuguese

KLÍČOVÁ SLOVA

sociolingvistika, jazyková politika, Kapverdské ostrovy, kapverdská kreolština, portugalština

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2023.2.6>

1. ZEMĚPISNÁ SITUACE

Kapverdská republika je malý ostrovní stát rozkládající se přibližně 450 km na západ od mauretánsko-senegalských břehů na ploše 4 033 km². Tvoří ji celkem devět obydlých ostrovů, jeden neobydlený ostrov a několik dalších neobydlených malých ostrůvků.¹ Na severu se nacházejí Návětrné ostrovy (portugalsky *Ilhas de Barlavento*, kreolsky *Barlaventu*) Santo Antão, São Vicente, São Nicolau, Sal, Boa Vista a neobydlený ostrov Santa Luzia² a na jihu Závětrné ostrovy (portugalsky *Ilhas de Sotavento*, kreolsky *Sotaventu*) Brava, Fogo, Santiago a Maio.

---

* Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2023_032).

1 Společně s Madeirou, Kanárskými a Azorskými ostrovy jsou Kapverdy součástí Makaronésie. Jako jediné z Makaroneských ostrovů tvoří samostatný stát a jsou součástí Afriky, zatímco zbylé ostrovy jsou součástí Evropy a Evropské unie, i když Kanárské ostrovy se nachází v menší vzdálenosti od břehů afrického kontinentu než Kapverdy.

2 Proto je na kapverské vlajce deset, a nikoliv jen devět hvězdiček.

2. HISTORIE

V roce 1456, kdy Portugalci poprvé přistáli na Kapverdských ostrovech, bylo toto území pravděpodobně neobydlené. Nicméně Portugalci ostrovy patrně neobjevili. Ještě před nimi se zde podle všeho objevili benátští a janovští mořeplavci a ostrovy také navštěvovali senegalští rybáři a arabští námořníci. Portugalskou kolónií se staly v roce 1460, kdy je mořeplavec Diogo Gomes, který přistál na ostrovech Santo Antão, São Vicente, São Nicolau, Brava a Santa Luzia, prohlásil za državu portugalské koruny (cf. Leclerc, 2022). O dva roky později založili Portugalci na ostrově Santiago kolónii Ribeira Grande (dnešní Cidade Velha), první koloniální město postavené Evropany v tropech. Na souostroví se zastavovaly za účelem doplnění zásob lodě vozící otroky do Ameriky³ a také na Kanárské ostrovy a do Evropy. Současně si rovněž Portugalci dováželi otroky na Kapverdy,⁴ aby zde pracovali na plantážích.

V počátcích kolonizace sloužil ke komunikaci mezi Portugalci a místním obyvatelstvem pidgin, vyznačující se jednoduchou syntaxí, malou slovní zásobou, minimem gramatických kategorií a nerozlišováním funkčních stylů (Pokorný, 2010, s. 138). Vzniká zejména v oblasti obchodu a slouží ke komunikaci mezi lidmi, kteří nemají jiný společný jazyk. Na rozdíl od kreolštiny není mateřským jazykem žádného etnika. Pidgin byl postupně nahrazen kreolštinou, která se vytváří v důsledku kontaktu mezi dvěma a více jazyky, v případě Afriky mezi jazykem kolonizátorů a místními africkými jazyky. Na rozdíl od pidginu je již plnohodnotným jazykem ve všech směrech. Kreolština se stala jazykem otroků přivezených na Kapverdy a postupně ji začali užívat i samotní kolonizátoři.

Zrušení otroctví v roce 1866 rozvrátilo kapverdskou ekonomiku a vedlo k masivní emigraci Kapverďanů do Spojených států amerických a nedobrovolnému odchodu řady z nich do Angoly a na Svatý Tomáš a Princův ostrov, tedy do dalších portugalských kolónií v Africe.

I po zrušení otroctví zůstala jediným úředním jazykem kolonie portugalština, kterou však ovládalo jen velmi málo Kapverďanů, a lidé ke vzájemné komunikaci používali kreolštinu, neboť Portugalci měli od začátku kolonizace a osídlování Kapverd velký problém s tím, aby vnutili africkému obyvatelstvu svůj jazyk, a nakonec se museli naučit postupně kreolsky i oni, aby mohli s Afričany komunikovat. Kreolština se tak stala jazykem souostroví sloužícím ke komunikaci mezi všemi jeho obyvateli. Na rozdíl od Angoly, Mosambiku a Guineje-Bissau nebyl na Kapverdských ostrovech aplikován režim, podle něhož byli domorodci zbaveni všech základních lidských práv, včetně práva na vzdělání, avšak i přesto neměli Portugalci o vzdělávání kapverdské populace velký zájem. Například v roce 1898 bylo na Kapverdách pouze 73 základních škol, které navštěvovalo celkem 4 263 žáků (Barbe, 2003, s. 51), a první gymnázium bylo v hlavním městě Praia otevřeno až v roce 1962. Ještě v roce 1950 chodilo do

3 Zejména do Brazílie a na Antily.

4 Otroci pocházeli ze Senegalu, Gambie, Guineje-Bissau, Guineje a Sierry Leone (Quint, 2000, s. 8).

základních škol 5 392 žáků a ve středních odborných školách bylo zapsáno 391 studentů (Barbe, 2003, s. 51).⁵

Situace na Kapverdách se výrazně zhoršila poté, co se v Portugalsku dostal k moci António de Oliveira Salazar a vyhlásil v roce 1933 takzvaný Nový stát (*Estado Novo*). Třetina populace (přibližně 50 tisíc lidí) zemřela ve čtyřicátých letech hladem kvůli zhoršujícím se životním podmínkám na ostrovech z důvodu velkého sucha a silných větrů ze Sahary způsobujících erozi půdy.⁶ Byla zakázána emigrace, ale i přesto se řadě Kapverďanů podařilo v padesátých a šedesátých letech uprchnout do Senegalu a do Portugalska. V důsledku hladomoru a emigrace se počet obyvatel nejlidnatějšího ostrova Santiago snížil o 65 %. Kreolština se v té době stala symbolem autonomie a sblížování s Afrikou.

V roce 1956 založil inženýr agronomie Amílcal Lopes da Costa Cabral, který se narodil v Guineji-Bissau a vyrostl na Kapverdách, Africkou stranu nezávislosti Guineje a Kapverd (*Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde, PAIGC*). Na rozdíl od francouzských nebo britských kolonií, které získaly nezávislost na základě dohod, Portugalsko se rozhodlo si své kolonie ponechat, a Afričané si proto museli svou nezávislost na Portugalcích vybojovat. V roce 1961 vypuklo povstání v Guineji-Bissau, ve kterém bojovali proti Portugalcům společně s Guinejci i Kapverďané. Po pěti letech bojů byla většina území Guineje-Bissau osvobozena a v roce 1972 byly na osvobozených územích zorganizovány volby s cílem zvolit si parlament, který by vyhlásil nezávislost. O rok později byl v Konakry Amílcal Lopes da Costa Cabral zavražděn. Po karafiátové revoluci (*Revolução dos Cravos*) v Portugalsku vyhlásily v roce 1975 Guinea-Bissau a Kapverdské ostrovy nezávislost a vytvořily společný stát, v jehož čele stanul Amílcarův nevlastní bratr Luís Severino de Almeida Cabral. Po převratu v Guineji-Bissau v roce 1980 došlo k rozdělení na dva samostatné státy. Portugalština zůstala i nadále jediným úředním jazykem Kapverd, ale kreolština byla v roce 1992 vyhlášena národním jazykem, tedy jazykem reprezentujícím kapverdskou národní identitu. Úřady, školy a média užívaly portugalštinu a kreolština zůstávala jazykem neformální komunikace.

3. DEMOGRAFICKÁ SITUACE

Podle výsledků sčítání lidu provedeného v roce 2021, jehož konečné výsledky byly zveřejněny v dubnu 2022 na webu Kapverdského statistického úřadu (*Instituto Nacional de Estatística*),⁷ mají Kapverdý 491 233 obyvatel, což je o 1,6 % méně než při sčítání provedeném v roce 2010. Jen za posledních pět let odešlo podle výsledků sčítání lidu z roku 2021 z Kapverd 17 961 osob, tedy 3,6 % celkové populace. Nejvíce z nich (61,9 %)

5 Počet žáků a studentů se výrazně zvýšil až v sedmdesátých letech. Například v roce 1972 navštěvovalo základní školy 53 195 žáků a do středních škol chodilo 3 262 studentů (Barbe, 2003, s. 51).

6 Hladomor postihl ostrovy zejména v letech 1941 až 1943 a v letech 1947 a 1948.

7 <https://ine.cv/noticias/ine-apresenta-os-resultados-definitivos-do-v-recenseamento-geral-da-populacao-habitacao-rgph-2021/>

do Portugalska, 17,8 % do Spojených států amerických, 6,6 % do Francie, 1,8 % do Senegalu a 1,7 % do Brazílie.⁸ Počet Kapverďanů žijících v zahraničí je již dlouho vyšší než počet Kapverďanů žijících ve své vlasti. Podle odhadů (Lopes — Lundy, 2014 s. 74) pobývá v zahraničí více než 700 tisíc osob pocházejících z Kapverd, nejvíce ve Spojených státech amerických (260 tisíc) a Portugalsku (100 tisíc), avšak početné kapverdské komunity nalezneme i ve Francii, Španělsku, Itálii a Senegalu. Jiné zdroje (Baptista — Brito — Bagura, 2010, s. 276) dokonce uvádějí, že mimo Kapverd žije více než milion kapverdských imigrantů (tedy dvojnásobek kapverdské populace).

Podle výsledků sčítání lidu z roku 2021 má 94,7 % osob žijících na Kapverdách jen kapverdské občanství, 3,0 % mají kromě kapverdského občanství ještě občanství jiné země a 2,2 % osob žijících na Kapverdách, tedy 10 875 obyvatel, jsou cizinci bez kapverdského občanství. Nejvíce z nich pochází z Guineje-Bissau (33,7 %),⁹ Senegalu (11,3 %), Portugalska (10,0 %) a Číny (7,1 %).¹⁰

Populace žije hlavně ve městech (73,8 % obyvatel podle výsledků sčítání lidu provedeného v roce 2021) a tento podíl městské populace se neustále zvyšuje (podle výsledků sčítání lidu provedeného v roce 2010 činil pouze 61,8 %). Více než polovina kapverdského obyvatelstva je soustředěna na ostrově Santiago a jen v samotném hlavním městě Praia žije 29,6 % obyvatel celého státu.

4. SOUČASNÁ JAZYKOVÁ SITUACE

Kapverdby byly od roku 1460, oficiálního data objevení ostrovů, až do roku 1975, kdy Kapverdské ostrovy a Guinea-Bissau vytvořily společný stát, portugalskou kolónií a Kapverdby jsou společně s Guinejí-Bissau, Angolou, Mosambikem, Svatým Tomášem a Princovým ostrovem jednou z pěti afrických zemí, kde je úředním jazykem portugalština.

Mateřským jazykem prakticky veškeré kapverdské populace je však kapverdská kreolština na bázi portugalština zvaná *crioulo*,¹¹ která se vytvořila na základě pidginu

8 Veškeré údaje ze sčítání lidu z roku 2021 jsou dostupné na: <https://ine.cv/noticias/ine-apresenta-os-resultados-definitivos-do-v-recenseamento-geral-da-populacao-habitacao-rgph-2021/>.

9 Je to dáno úzkými vztahy obou zemí již za portugalské koloniální nadvlády a také skutečností, že v Guineji-Bissau se užívá kreolština, která je velmi blízká kapverdské kreolštině. Někteří lingvisté se dokonce domnívají, že guinejská kreolština nevzešla z kontaktů mezi obyvateli Guineje a Portugalci, ale z kontaktů domorodců s Kapverdany (Silva, 1957, s. 31).

10 Od devadesátých let 20. století přišla na Kapverdby řada Číňanů podnikajících v obchodě a Čína v posledních letech na Kapverdách masivně investuje. Vybudovala například nový kampus Kapverdské univerzity.

11 Pojem *crioulo* pochází z latinského slovesa *criare* „vychovávat“. Slovo kreol označovalo zpočátku dítě evropských kolonizátorů, které se narodilo a bylo vychovááno v zámořských kolóniích. Až později se toto slovo začalo používat pro označení černošské populace a jazyka, kterým tito lidé mluvili. *Crioulo* je tedy obecně kreolština, avšak kapverdská populace používá tento pojem ve specifickém významu pro označení kapverdské kreolštiny.

v 16. století (Alexandre — Gonçalves, 2018, s. 237), tedy o století později, než se na Kapverdské ostrovy dostala portugalština, a jejíž gramatika je silně ovlivněna zápaadoafrickými jazyky (Silva, 1957, s. 32), zejména jazykem wolof a mandingskými jazyky (Pardue, 2012, s. 75). Kapverdská kreolština, jejíž lexikum pochází z 95 % z portugalštiny (Quint, 2006, s. 42) a která slouží ke komunikaci mezi místním obyvatelstvem od svého vzniku až do současnosti, patří společně s kreolštinou užívanou v Guineji-Bissau a v senegalském regionu Casamance mezi hornoguinejské kreolštiny, zatímco pro kreolštiny, kterými se mluví na ostrovech Svätý Tomáš a Annobón¹² a Princově ostrově, se užívá označení kreolštiny Guinejského zálivu (Hlibowicka-Węglarz, 2011, s. 177). Kreolština, a nikoliv portugalština, je také asimilačním jazykem cizinců žijících na Kapverdských ostrovech, včetně Portugalců a Číňanů, kteří se ji poměrně rychle naučí a od druhé generace se stává rovněž jejich mateřským jazykem, a to navzdory skutečnosti, že jednou z priorit Kapverd po získání nezávislosti bylo vytvořit podmínky pro to, aby většina dětí mohla navštěvovat základní a střední školy, a tudíž měla možnost naučit se portugalsky (Swolkien, 2015, s. 115), a že kapverdské školství je na africké poměry na velmi dobré úrovni a na Kapverdách není na rozdíl od padesátých let 20. století, kdy umělo číst a psát jen 10 % Kapverďanů (Klíma, 2008, s. 63),¹³ příliš mnoho analfabetů a jejich počet se neustále snižuje.¹⁴ Kapverdská kreolština je také mateřštinou velké části kapverdské diaspory a jazykem sloužícím ke komunikaci mezi obyvateli Kapverd a příslušníky početné diaspory žijící v zahraničí.

Neexistují žádné oficiální údaje o počtu mluvčích kreolštiny a portugalštiny na Kapverdských ostrovech. Nicméně kreolštinu ovládají v podstatě všichni obyvatelé země, portugalštinu jen ti, kteří chodili do školy, a stupeň znalosti portugalštiny a míra jejího ovlivnění kreolštinou závisí na dosaženém vzdělání.¹⁵ Znalost portugalštiny na úrovni rodilého mluvčího mají na Kapverdách v zásadě jen osoby s vysokoškolským vzděláním, kterých je podle údajů Kapverdského statistického úřadu 9,5 %.¹⁶ Osoby se středoškolským, případně nedokončeným středoškolským vzděláním, kterých je podle téhož zdroje dohromady 44,2 %, si udržují znalost portugalštiny pouze tehdy, pokud tento jazyk používají (zejména v písemné formě) pravidelně v zaměstnání, což není příliš častý případ. Naopak osoby, které mají pouze základní vzdělání (40,1 % populace) a které ve své práci portugalštinu nepotřebují, postupně znalost portugalštiny ztrácejí, a to zejména tehdy, pokud žijí na venkově. Zbytek obyvatelstva (7,7 %) školu nikdy nenavštěvoval a portugalštinu tudíž v podstatě neovládá, neboť

12 Annobón je součástí Rovníkové Guineje.

13 Ještě v době vyhlášení nezávislosti v roce 1975 neumělo číst a psát 75 % Kapverďanů a základní školy navštěvovalo jen 20 % dětí (Andrade, 2002, s. 267) a do středních škol chodilo ve školním roce 1974/1975 jen 2 187 Kapverďanů (Afonso, 2001, s. 129).

14 Podle výsledků sčítání lidu provedeného v roce 2021 bylo na Kapverdách 11,1 % analfabetů (17,1 % v roce 2010), přičemž ve městech byl podíl populace neumějící číst a psát početně nižší (8,8 % oproti 12,5 % v roce 2010) než na venkově (17,6 % v roce 2021 a 25,0 % v roce 2010).

15 U osob s malou znalostí portugalštiny jsou velmi časté interference v oblasti lexikální, sémantické, morfologické i syntaktické.

16 <https://ine.cv/wp-content/uploads/2020/10/aecv-2018.pdf>

se s ní setkal pouze pasivně při sledování televize či při poslechu rozhlasu. Celkově je možné říci, že míra znalosti portugalštiny na Kapverdách upadá, zejména v psané formě, neboť její ovládnutí není pro běžnou komunikaci nutné a užívá pouze ve formální psané komunikaci, i když se na druhé straně díky rozšiřující se školní docházce a snižující se míře negramotnosti zvyšuje počet osob, které mají možnost se s portugalským jazykem seznámit ve škole.

Kapverdská kreolština není jednotná a každý z ostrovů má svou vlastní variantu kreolštiny (cf. Czopek, 2016, s. 14). Rozdíly existují zejména mezi kreolštinou užívanou na Návětrných a Závětrných ostrovech (cf. Melo Lopes, 2018, s. 137), i když obyvatelé kapverdských ostrovů si většinou vzájemně rozumějí (Quint, 2006, s. 48).¹⁷ Rozdíly mezi jednotlivými variantami kreolštiny jsou však překážkou pro její standardizaci, neboť obyvatelé jednotlivých ostrovů jsou hrdí na svou variantu kreolštiny a mají obavy z toho, že standardizace proběhne na základě varianty užívané na nejlidnatějším ostrově Santiago zvané *Kriol Bádiu*. V roce 1998 bylo na Kapverdách přijato zákonné nařízení (*Decreto-Lei n.o 67/98*) o jednotném systému přepisu kapverdské kreolštiny zvaném *ALUPEC (Alfabeto Unificado para a Escrita da Língua Cabo-verdiana)*, který je možný užívat pro přepis všech variant kapverdské kreolštiny. Rozdíly mezi kreolštinou kapverdských mluvčích však nejsou jen teritoriální, neboť podobu kreolštiny ovlivňuje také stupeň dosaženého vzdělání. Portugalštinou je nejvíce ovlivněna kreolština osob s nejvyšším dosaženým stupněm vzdělání, neboť výuka ve školách probíhá v portugalštině, naopak kreolština negramotných osob žijících na venkově je poznamenána portugalštinou mnohem méně.

První kapverdská ústava byla schválena v roce 1980, tedy pět let po vyhlášení nezávislosti.¹⁸ V žádném ze 102 článků, které ji tvoří, není jakákoliv zmínka o jazycích. Nová ústava pak byla vyhlášena v roce 1992.¹⁹ První revize ústavy byla provedena v roce 2000²⁰ a zatím k poslední úpravě ústavy došlo v roce 2010.²¹ Text článku devět ve znění revize z roku 2010 nazvaný Úřední jazyky (*Línguas oficiais*) je nejasný a dvojsmyslný. V prvním bodě tohoto článku se sice uvádí, že úředním jazykem je portugalština (*É língua oficial o Português.*), avšak podle třetího bodu tohoto článku musejí všichni kapverdští občané znát úřední jazyky, tedy portugalštinu a kreolštinu, a mít právo je používat (*Todos os cidadãos nacionais têm o dever de conhecer as línguas oficiais e o direito de usá-las.*). Tento bod je možné interpretovat nejen tak, že kreolština je společně s portugalštinou úředním jazykem země už od přijetí této revize ústavy, ale také tak, že by se kreolština úředním jazykem v budoucnosti měla teprve stát. Pokud by však měla být kreolština úředním jazykem na Kapverdách, o čemž se zde

17 Rozdíly jsou zejména fonetické a na Závětrných ostrovech se používá více lexikálních jednotek afrického původu (Silva, 1957, s. 35–36) a méně jednotek původu evropského.

18 Ústava z roku 1980 je k dispozici na webu: <https://www.parlamento.cv/GDRevisoesContituacionais.aspx?ImageId=26>

19 S ústavou z roku 1992 je možné se seznámit na webu: <https://portais.parlamento.cv/Constituicao/arquivos/CR-25-09-1992.pdf>

20 Viz: <https://portais.parlamento.cv/Constituicao/arquivos/CR-2000.pdf>

21 Kapverdská ústava v platném znění je přístupná na webu: <https://portais.parlamento.cv/Constituicao/arquivos/CR-03-2010.pdf>

hodně mluví a řada občanů to požaduje, tak by se musela užívat nejen v ústní, ale i v písemné úřední komunikaci u soudů, ve státní správě, na úřadech a ve školách, což se zatím neděje. Jazyková situace na Kapverdách neodpovídá bilingvistu, nýbrž diglosii.

Na kreolštinu odkazují i některé další články kapverdské ústavy v aktuálně platném znění. Například v článku sedm, písmeno i) se uvádí, že úkolem kapverdského státu je chránit a podporovat mateřský jazyk a kapverdskou kulturu (*Preservar, valorizar e promover a língua materna e a cultura cabo-verdianas*). Podle článku 79, bod 3, písmeno f) by stát měl podporovat ochranu a rozvoj kapverdského mateřského jazyka a jeho užívání v písemné komunikaci (*Promover a defesa, a valorização e o desenvolvimento da língua materna cabo-verdiana e incentivar o seu uso na comunicação escrita*).

Poslanci kapverdského parlamentu sice užívají ve svých projevech portugalštinu i kreolštinu, avšak veškeré zákony jsou vydávány výhradně v portugalštině. Obdobné je to i u soudů, kde jednání probíhají v kreolštině, ale rozsudky jsou vydávány pouze v portugalštině. V kreolštině se odehrávají i jednání na úřadech, avšak veškeré dokumenty jsou dostupné pouze v portugalštině. Také kapverdský prezident, premiér a ostatní členové vlády se obracejí ke svým spoluobčanům v kreolštině, která se užívá hojně zejména ve volební kampani. Kreolština se kromě ústní komunikace užívá na Kapverdách ve veškeré neformální písemné komunikaci (SMS zprávy, WhatsApp, sociální sítě) a stále více rovněž v médiích, nejvíce v rozhlase. Naopak portugalština je jazykem, který na Kapverdách užívá hojně katolická církev.²²

Po vyhlášení nezávislosti upřednostňovala kapverdská vláda ve školách jednoznačně portugalštinu před kreolštinou. Například v Základním zákoně o vzdělávacím systému č. 103/III/90 ze dne 29. prosince 1990 (*Lei de Bases do sistema educativo n.º 103/III/90 de 29 de dezembro de 1990*)²³ se můžeme v článku 19, bod i) dočíst, že cílem základního vzdělávání je podporovat užívání portugalského jazyka jako nástroje komunikace a studia (*Promover a utilização adequada da língua portuguesa como instrumento de comunicação e de estudo*), a v článku 22, bod c), že cílem středoškolského vzdělávání je podporovat znalost portugalského jazyka a posilovat schopnost ústního a písemného vyjadřování v tomto jazyce (*Promover o domínio da língua portuguesa reforçando a capacidade de expressão oral e escrita*). Postupná změna postoje kapverdského státu ke kreolštině vedla k tomu, že tento zákon byl v roce 2010 novelizován zákonným nařízením č. 2/2010 ze dne 7. května 2010 (*Decreto-Lei n.º 2/2010 de 7 de Maio de 2010*).²⁴ V nové verzi tohoto zákona se v článku deset, písmeno h) uvádí, že cílem vzdělávací politiky je prohlubovat znalost písma kapverdského národního jazyka jakožto prvního jazyka ústní komunikace s cílem zajistit jeho úřední užívání vedle portu-

22 Navzdory geografické blízkosti většinově muslimského Senegalu se v podstatě všichni Kapverďané hlásí ke křesťanství, a to zejména ke katolictví (protestantů je pouze 5 %), a islám vyznávají jen osoby pocházející ze Senegalu, případně z Nigérie, kterých je méně než 0,5 %.

23 Dostupné na <http://www.unesco.org/education/edurights/media/docs/6e91cb4eb0fdc-f264c81b6a663d5f60944b7442d.pdf>

24 Dostupné na https://minedu.gov.cv/media/orientacao/2020/10/06/Decreto-legislativo_n%C2%BA_13_2018_LBSE.pdf

galského jazyka (*Aprofundar o conhecimento e a afirmação da escrita da língua nacional cabo-verdiana, enquanto primeira língua de comunicação oral, visando sua utilização oficial a par da língua portuguesa*). Zatímco zákon z roku 1990 se nezmiňoval o jazyku či jazycích předškolního vzdělávání, ve verzi zákona z roku 2010 se v článku 17, písmeno f) dočteme, že hlavním cílem předškolního vzdělávání je podporovat výuku úředních jazyků (*Promover a aprendizagem das línguas oficiais*), čímž tento zákon navazuje na nejasné znění výše uvedeného článku devět kapverdské ústavy. Nově byly formulovány i cíle základního a středoškolského vzdělávání. Zatímco článek 22 v bodě e) definuje cíle základního vzdělávání obecně bez uvedení konkrétních jazyků a konstatuje, že cílem základního vzdělávání je podporovat znalost hodnot vytvářejících kapverdskou kulturní identitu (*Promover o conhecimento, apreço e respeito pelos valores que consubstanciam a identidade cultural cabo-verdiana*), v článku 25 se uvádí, že cílem středoškolského vzdělávání je posilovat schopnost ústního a písemného vyjadřování, prohlubovat a rozšiřovat jazykové kompetence v úředních jazycích (*Reforçar a capacidade de comunicação e expressão oral e escrita, aprofundar e alargar as competências linguísticas das línguas oficiais*).

Součástí změny postoje státu ke kreolštině je také změna termínu označujícího mateřský jazyk Kapverdánů. Většina populace sice i nadále označuje svůj jazyk jako *kriol* (na severu země) nebo *kriolu/kiriolu* (na jihu země), avšak kapverdské úřady užívají termín kapverdština (*cabo-verdiano*) nebo kapverdský jazyk (*língua cabo-verdiana*).²⁵

V roce 2012 vytvořila usnesením č. 47/2012 ze dne 23. 8. 2012 (*Resolução 47/2012 de 23/08/2012*)²⁶ kapverdská vláda Státní komisi pro jazyky (*Comissão Nacional para as Línguas*), která v roce 2015 představila plán na vyhlášení kreolštiny druhým úředním jazykem na Kapverdách, jenž by měl být realizován ve třech etapách. V první fázi by měl kapverdský parlament vyhlásit *de iure* kreolštinu druhým úředním jazykem vedle portugalského. Ve druhé fázi by mělo dojít ke standardizaci kreolštiny a přípravě zavedení výuky kreolštiny na školách a v poslední fázi k implementaci, tedy k uvedení přijatých opatření do praxe.

Vyučovacím jazykem na všech stupních kapverdských škol je však oficiálně stále portugalské, a to včetně předmětů věnovaných Kapverdám, tedy dějinám a zeměpisu a kapverdské kultuře, ale učitelé přecházejí zejména na základních školách ve výuce často na kreolštinu. Před nástupem do školy totiž většina kapverdských žáků portugalsky neumí, neboť v rodinách se užívá výhradně kreolština. Jejich znalost portugalského je pouze pasivní, neboť portugalského slyšeli jen v televizi či rádiu. Výuka by však měla probíhat tak, jako by byla portugalské mateřštinou žáků, a předpokládá se určitá znalost portugalského a její slovní zásoby, což však většinou neodpovídá skutečnosti. Problémem může být i nízká znalost portugalského u učitelů, kteří se s tímto jazykem setkali pouze ve škole a v běžném životě ho příliš nepoužívají, a skutečnost, že předškolní vzdělávání v mateřských školách není povinné, a navíc bylo reformou školského systému v roce 2010 zkráceno ze tří na dva roky (pro děti od čtyř do šesti let).

25 Obdobně jako se v Québeku začal používat termín québečtina (*québécois*).

26 Dostupné na <https://kiosk.incv.cv/V/2012/8/23/1.1.50.1583/p1088>

Kapverdské ostrovy jsou společně s Angolou, Brazílií, Guinejí-Bissau, Mosambikem, Portugalskem, Svatým Tomášem a Princovým ostrovem zákládajícím členem Společenství portugalsky mluvících zemí (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa*).²⁷ V kontaktech s lusofonními zeměmi používají kapverdští zástupci pochopitelně portugalštinu, ale komunikace s jinými zeměmi probíhá většinou ve francouzštině, mnohem méně pak v angličtině. Francouzština je vedle portugalštiny také jazykem, kterým mezi sebou komunikují diplomaté akreditovaní v kapverdském hlavním městě Praia.

5. ZÁVĚR

Kreolština je jazykem užívaným na ostrovech ve většině komunikačních situací. Dlouhodobým cílem kapverdské vlády je udělat z kreolštiny, která je společně s kreolskou kulturou základem identity Kapverďanů a jediným jazykem společným pro všechny obyvatele ostrovů (Almada, 2012, s. 157) bez ohledu na to, zda prošli vzdělávacím systémem, druhý úřední jazyk země. Z důvodu rozdílů mezi variantami kreolštiny užívanými na jednotlivých kapverdských ostrovech je však na druhou stranu třeba uvést, že portugalský jazyk je jediným jednotným komunikačním nástrojem místních obyvatel, samozřejmě za předpokladu, že prošli vzdělávacím systémem a portugalštinu ovládají na odpovídající úrovni. Někteří lingvisté a právníci se domnívají, že kreolština již podle článku devět kapverdské ústavy úředním jazykem je, a stejný názor má i řada místních obyvatel. Skutečnost, zda některý jazyk je či bude vyhlášen jazykem úředním, není sama o sobě podstatná. Samotné vyhlášení mateřského jazyka většiny populace jazykem úředním totiž jazykovou situaci změnit nemůže, jak můžeme vidět například na Haiti, kde je kreolština vedle francouzštiny druhým úředním jazykem již od roku 1987, avšak na jazykovou situaci v zemi nemělo toto vyhlášení prakticky žádný vliv. Aby země přešla od diglosie k bilingvistu, je nutné, aby se kreolština stala vyučovacím jazykem a jazykem užívaným v úřední písemné komunikaci. Jen tak lze naplnit článek devět kapverdské ústavy. Výuka kreolštiny či v kreolštině by nebyla překážkou pro studium portugalštiny a zejména v prvních ročnících základní školy by přispěla k lepší motivaci žáků, neboť výuka v jazyce, který žáci neovládají, je hlavní příčinou jejich neúspěchu ve škole a ztráty motivace. Učitelé by tak mohli používat oficiálně kreolštinu, což už ostatně poměrně hojně (i když neoficiálně) dělají. Zavedení kreolštiny do škol by si však vyžádalo velké investice a spoustu finančních prostředků, které chudé Kapverdý nemají. To je také jeden z argumentů užívaných odpůrci toho, aby se kreolština na Kapverdách stala úředním jazykem, kteří poukazují rovněž na to, že kreolština se nepoužívá k mezinárodní komunikaci, není jednotná, má řadu variant a nemá ustálený pravopis, a proto není možné ji využívat k formální písemné komunikaci.

²⁷ Společenství bylo založeno v roce 1996. V roce 2002 se k němu připojil po získání nezávislosti Východní Timor a v roce 2014 Rovníková Guinea, bývalá španělská kolonie, kde se portugalština stala po španělštině a francouzštině třetím úředním jazykem.

Portugalština je na Kapverdských prestižnějším jazykem než kreolština, ale užívá se výrazně méně než mateřština obyvatel ostrovů. Dochází k nárůstu počtu osob ovládajících portugalštinu²⁸ díky tomu, že se snižuje míra negramotnosti a zvyšuje se míra vzdělanosti populace, avšak stupeň znalosti portugalštiny se kvůli jejímu malému užívání snižuje. Znalost portugalštiny je spíše pasivní (sledování televize, mnohdy i portugalské a brazilské, poslech rozhlasu), Kapverďané ji užívají jen tehdy, pokud nemají možnost volby. Pokud si mohou vybrat mezi kreolštinou a portugalštinou, tak si volí vždy kreolštinu. Posilování pozice kreolštiny oslabuje portugalštinu, a pokud by se kreolština stala plnohodnotným úředním jazykem, tak by to mohlo ve vzdálenější budoucnosti znamenat, že se portugalština na Kapverdách stane pouze jednacím jazykem na mezinárodní úrovni a bilingvismus, kterého by teď Kapverdské ostrovy chtěly dosáhnout, by nemusel mít, pokud by nebyla přijata příslušná opatření na podporu portugalštiny, dlouhého trvání.

V neformální komunikaci se na Kapverdách užívá výhradně kreolština. Mladí lidé již netrpí pocitem jazykové nedostatečnosti, považují kreolštinu za plnohodnotný jazyk, jsou pro, aby se stala úředním jazykem a mohla se oficiálně používat i ve školách a formální písemné komunikaci. Tito lidé se nebojí komunikovat v kreolštině i v situacích, kdy starší generace upřednostňuje portugalštinu (komunikace na úřadech). Kreolština se užívá i tam, kde se dříve užívala jen portugalština, jako je například komunikace s učiteli nebo v bance (Swolkien, 2015, s. 113).

LITERATURA

- AFONSO, M. M. (2001): Educação e mudança social em Cabo Verde. *Cultura*, 3, s. 119–133.
- ALEXANDRE, N. — GONÇALVES, R. (2018): Language contact and variation in Cape Verde and São Tome and Principe. In: L. ÁLVAREZ — P. GONÇALVES — J. AVELAR (eds.), *The Portuguese Language Continuum in Africa and Brazil*. Amsterdam: John Benjamins, s. 237–265.
- ALMADA, D. H. (2012): *Cabo Verde e os caminhos do futuro*. Praia: Artemedia Editora.
- ANDRADE, E. S. (2002): Cape Verde. In: P. CHABAL — D. BIRMINGHAM — J. FORREST — M. NEWITT — G. SEIBERT — E. S. ANDRADE (eds.), *A History of Postcolonial Lusophone Africa*. Bloomington: Indiana University Press, s. 264–290.
- BAPTISTA M. — BRITO, I. — BAGURA S. (2010): Cape Verdean in education. In: B. MIGGE — I. LÉGLISE — A. BARTENS (eds.), *Creoles in education*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 273–296.
- BARBE, N. (2003): *Les îles du Cap-Vert — de la découverte à nos jours, une introduction* Paris: L'Harmattan.
- CZOPEK, N. (2016): De uma língua oral sem escrita à escrita de uma língua oral: o caso do crioulo cabo-verdiano das ilhas do Barlavento e Sotavento. *Études romanes de Brno*, 37, 1, s. 11–26.

²⁸ Ještě na přelomu 20. a 21. století ovládalo portugalštinu jen 40 % kapverdské populace (Baptista — Brito — Bagura, 2010, s. 276). V té době bylo podle výsledků sčítání lidu provedeného v roce 2000 na Kapverdách 25 % analfabetů. V současnosti neumí číst a psát jen 11 % Kapverďanů, a proto se můžeme domnívat, ačkoliv neexistují žádné novější odhady, že počet osob ovládajících portugalštinu je mnohem vyšší.

- HLIBOWICKA-VEGLARZ, B. (2011): A origem dos crioulos de base lexical portuguesa no Golfo da Guiné. *Romanica Cracoviensia*, 11, s. 177–185.
- KLÍMA, J. (2008): *Kapverdské ostrovy, Svatý Tomáš a Princův ostrov*. Praha: Libri.
- LOPES, J. — LUNDY, B. (2014): Secondary Diaspora: Cape Verdean Immigration to the Southeastern United States. *Southern Anthropologist*, 36, 2, s. 70–102.
- MELO LOPES, A. (2018): Portraying od speech community. In: L. ÁLVAREZ — P. GONÇALVES — J. AVELAR (eds.), *The Portuguese Language Continuum in Africa and Brazil*. Amsterdam: John Benjamins, s. 135–168.
- PARDUE, D. (2012): Cape Verdean Kriolu as an Epistemology of Contact. *Cadernos de Estudos Africanos*, 24, s. 73–94.
- POKORNÝ, J. (2010): *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada Publishing.
- QUINT, N. (2000): *Le cap-verdien: origines et devenir d'une langue métisse*. Paris: L'Harmattan.
- QUINT, N. (2006): Norme, langue et normalisation au Cap-Vert et ailleurs. *Travaux et Documents*, 27, s. 39–54.
- SILVA, B. (1957): *O dialecto crioulo de Cabo Verde*. Lisboa: Imprensa Nacional de Lisboa.
- SWOLKIEN, D. (2015): *The Cape Verdean creole of São Vicente: its genesis and structure*. Coimbra: Universidade de Coimbra.

WEBOVÉ STRÁNKY

- Imprensa Nacional de Cabo Verde** [www dokument 5. 8. 2022], <https://kiosk.incv.cv/>
- Instituto Nacional de Estatística [www dokument 5. 8. 2022], <https://ine.cv/>
- Leclerc, Jacques: Cap-Vert. Aménagement linguistique dans le monde [www dokument 5. 8. 2022], <https://www.axl.cefan.ulaval.ca/afrique/Cap-Vert.htm>
- UNESCO [www dokument 5. 8. 2022], <https://www.unesco.org>

Jaromír Kadlec | Katedra romanistiky, Filozofická fakulta
Univerzity Palackého | Křížkovského 511/10, 771 47 Olomouc
ORCID ID: 0000-0001-5693-3166
jaromir.kadlec@upol.cz